

Stylová rekonstrukce městského chrámu v druhé polovině 19. století na příkladu kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě

Kristina UHLÍKOVÁ; Jan UHLÍK

ABSTRAKT: Rekonstrukce svatovavříneckého gotického chrámu, jež proběhla v letech 1875 až 1911 především pod vedením architektů F. Schmoranze st. a J. Mockera, byla v dané době patrně největší městem financovanou akcí. Vysoké Mýto se jí zařadilo k dalším „venkovským“ českým a moravským městům, která se své středověké chrámy rozhodla monumentálním způsobem obnovit. Úsilí směřující k opravě místních středověkých památek (tedy nejen městského kostela), snaha navrátit jim jejich původní monumentalitu a lesk, vyrůstalo z širokého konsenzu obyvatel ohledně smyslnosti tohoto konání. Památky představovaly slavnější národní minulost a jejich oprava vyjadřovala nejen hrdost na ni, ale také snahu bezprostředně na ni navázat. Díky jedinečně zachovaným pramenům můžeme ve Vysokém Mýtě sledovat proměňující se přístup k ochraně památek, dobové metody poznávání středověkých staveb i způsoby jejich technického zajištění, stejně jako motivace pro jejich zachování.

KLÍČOVÁ SLOVA: František Schmoranz st. (1814–1902); Vysoké Mýto; kostel sv. Vavřince; puristická obnova

Stylish reconstructions of town churches in the second half of the 19th century using the example of the Church of St. Lawrence in Vysoké Mýto

ABSTRACT: The reconstruction of the Gothic St. Lawrence Church, which took place from 1875 to 1911 mainly under the direction of architects František Schmoranz Sr. and Josef Mocker, was probably the largest municipally funded event of the period. With this reconstruction, Vysoké Mýto became another of the “rural” Czech and Moravian towns that decided to restore its medieval churches in a monumental way. Efforts to repair the local medieval landmarks (not only the local church), as well as the effort to restore them to their original monumentality and splendor, grew out of the broad consensus among the inhabitants regarding the meaningfulness of such an event. The landmarks represented a nation's more glorious past; their repair would express not only a pride in this past, but also an effort to immediately build on it. The uniquely preserved sources allow us to observe in Vysoké Mýto a transforming approach to the protection of heritage properties, and the period methods of researching medieval buildings and the methods used to secure them technically, as well as the motivation for their preservation.

KEYWORDS: František Schmoranz Sr. (1814–1902); Vysoké Mýto; Church of St. Lawrence; purist reconstruction

„Přichozí s udivením pohlíží na onu ohromnou stavbu, která jako nějaký hrad nad celým městem panuje. A i domácího pojme cit úžasu, kdykoli hledí na tento chrám slavný, dědictví to vzácné a velebné od praotců a předků nám vnukům a potomkům zůstavené! A věru, kdo má oko otevřené krásám umění stavitelského, kdo má mysl přístupnou citům nad obyčejný denní život vznešeným, žádného takového chrám Sv. Vavřince neponechá bez hlubokého dojmu!“¹

V poslední třetině 19. století a na počátku následujícího století proběhla v menším výchoďeském městě Vysokém Mýtě radikální rekonstrukce zdejšího středověkého děkanského kostela zasvěceného sv. Vavřincovi. Město se

tak zařadilo k dalším „venkovským“ českým a moravským městům, která se své středověké chrámy rozhodla monumentálním způsobem obnovit. Během více než čtyř desetiletí se při vedení rekonstrukce vystřídal několik architektů, řada stavbyvedoucích, měnilo se vedení města, které jako patron kostela neslo za jeho fyzický stav, a tedy i vlastní rekonstrukci hlavní odpovědnost. Rekonstrukce svatovavříneckého chrámu byla patrně nejvýznamnější akcí, která ve Vysokém Mýtě v dané době proběhla, již byla městská obec schopná po všech stránkách zorganizovat a na niž byla patřičně hrdá. My dnes díky jedinečně zachovaným pramenům můžeme sledovat proměňující se přístup k ochraně památek, dobové metody poznávání středověkých staveb i způsoby

jejich technického zajištění, stejně jako motivace pro jejich zachování, respektive spíše monumentální obnovu, i výši finančních nákladů a metody jejich pokrytí.

■ Poznámky

1 Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě (RM VM), Sbírka jednotlivých písemností, kart. 11, bez inv. č., Vyzvání ku příspěvkům na opravu děkanského chrámu Sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 1877.

1

2

Obr. 1. Vysoké Mýto, kostel sv. Vavřince, pohled od severozápadu, stav před zahájením rekonstrukce západní části kostela. Foto: F. A. Brožek, po roce 1880, ÚDU AV ČR, odd. dokumentace, sbírka historické fotografie, nezprac.

Obr. 2. Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě v průběhu rekonstrukce západního průčelí, pohled od severozápadu. Foto: F. A. Brožek, 90. léta 19. století, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, fotografická sbírka, inv. č. 22D-1254.

Vysoké Mýto – město stavebních památek

Vysoké Mýto bylo založeno Přemyslem Otakarem II. ve 13. století jako nové, poměrně velkoryse koncipované město na hlavní zemské stezce na Moravu.² Zanedlouho poté se spolu s dalšími východočeskými městy stalo královským věnným městem. Ve středověku i v raném novověku zažilo období rozkvětu i úpadku. Významným předělem byly husitské války, velmi citelně postihla město třicetiletá válka. V polovině 19. století se stalo centrem politického a samozřejmě i soudního okresu. Průmysl se zde rozvíjel relativně pozvolna, novým impulzem se v tomto ohledu stalo dokončení železniční tratě Choceň–Litomyšl v roce 1882. Na přelomu 19. a 20. století představovalo Vysoké Mýto rovněž jedno z nejdůležitějších posádkových měst v Čechách.³ V roce 1910 zde v 1 008 domech žilo 10 858 převážně česky hovořících obyvatel.

Společenská a kulturní elita města od počátku 19. století intenzivně prožívala lokální patriotismus, zemské vlastenectví, které se postupem doby stále více proměňovalo ve výrazný český nacionalismus.⁴ Ten do značné míry ovlivňoval v druhé polovině století zvláště kulturní život města. Historické památky (nemovitě i movitě) se zde staly symbolem této identifikace a byla jim věnována nebývalá po-

zornost. Výrazem uvedeného vývoje bylo i založení jednoho z nejstarších městských muzeí v Čechách v roce 1871.⁵

Určitá fixace místních na své hmotné památky byla posilována i pocitem, že jim minulost nepřinesla jinak nic výjimečného, protože se ve městě a v jeho okolí, až na vyvraždění Vršovců v blízké Vraclavi, neodehrála žádná významnější dějinná událost a nepocházela odtud ani žádná významnější historická osobnost.⁶ „Nemáme-li jména pronikavého zvuku, ... uchylujeme se tedy aspoň k skutečnému odkazu minulosti, práci anonymů, jež přetrvala až do naší doby a dosud rozehvívati dovede mysli širokého obecnstva – branami a věžemi, tolikrát již od založení pobořené a spálené, tolik proměn překonavší, ale proto právě jako živý svědek historie tak cenná existence jeho zdí, někde se zachovanou patinou stářím, je sama náhradou městu za slavná jména a charakteristická hesla. ... Naše město nepotřebuje než ... rozvíjeti dále ‚maloměstský ráz‘ v nejkrásnějším slova smyslu.“ Tak vyjádřil v roce 1911 tento pocit Zdeněk Wirth.⁷

Atmosféra příznivě nakloněná péči o památky minulosti byla do značné míry tvořena intenzivní snahou řady osobností prosazujících tento fenomén a vysokomýtská společnost v druhé polovině 19. a na počátku 20. století vychovala řadu propagátorů, kteří upozorňovali na památky. Zdá se, že ve srovnání s jinými městy podobné velikosti i významu se zde v tomto směru setkáváme s relativně výjimečným fenoménem. Mezi těmito osobnostmi je třeba na prvním místě zmínit vysokomýtského rodáka Aloise Vojtěcha Šemberu (1807–1882), jazykovědce, literárního historika a od roku 1849 rovněž profesora českého jazyka na vídeňské univerzitě, který představoval skutečně významnou postavu nejen v českých, ale

■ Poznámky

2 K historii a urbanistickému vývoji města viz Alois Vojtěch Šembera, *Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách*, Olomouc 1845 a Hermenegild Jireček, *Královské věnné město Vysoké Mýto*, Praha 1884, z novějších prací např. Radovan Dvořák, *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, Hradec Králové 1974, nebo Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VIII. díl: V–Ž*, Praha 2011, s. 466–481.

3 V roce 1911 ve Vysokém Mýtě stálo 58 kasárenských budov, ve kterých bylo ubytováno 1 700 vojáků. Kuča (pozn. 2), s. 480.

4 „Několik těchto slov, uvedených k tomu, aby do jedné z bání, se starých věží snátých a po opravě opět restaurované věže zdobících, uložena jsou se zachovala na paměť restaurování chrámu sv. Vavřince potomstvu našemu, končíme s přáním, by Bůh, jenž od zbožných věřících českým slovem a zpěvem v chrámu našem vzván a ctěn jest, mocnou rukou Svou chránil staroslavné královské věnné město Vysoké Mýto i krásnou naši vlast Českou před pohromami a útrapami, aby Svým věrným Čechům – nám i budoucím – nedal zahynouti a aby národu našemu popřál v brzkou dočkat se po tolika bojích a protivenstvích vítězství skvělého a splnění všech jeho přání.“ RM VM, Sběrka jednotlivých písemností, kart. 11a, inv. č. 425/81, Opisy dokumentů uložených do makovice jižní kostelní věže, Josef Tomášek, Restaurování chrámu děkanského sv. Vavřince v Vysokém Mýtě, 1897.

5 Bylo třetím nejstarším v regionech s převahou český mluvícího obyvatelstva (po muzeích v Čáslavi a Chrudimi).

6 Viz například zacílení obyvatel Tábora na osobnost Jana Žižky a husitství pregnančně charakterizované Jindřichem Vybíralem v publikaci *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999, kapitola Blažený národ, jenž má historii, s. 149–159.

7 Zdeněk Wirth, *Vysoké Mýto, Osvěta lidu* XVI, 1911, 3. 6., s. 2.

obecně v rakouských vědeckých a kulturních kruzích.⁸ I přes své působení mimo rodné město neztratil s Vysokým Mýtem nikdy úzký kontakt, o čemž svědčí mimo jiné jeho zvolení za poslance českého zemského sněmu za vysokomýtský okres v letech 1862 a 1867.⁹ V roce 1845 A. V. Šembera vydal první moderní historickou monografii českého města, která se týkala právě Vysokého Mýta a již doprovázely kvalitní ilustrace jeho bratra, kreslíře a grafika Josefa (1794–1866).¹⁰ V dobovém regionálním tisku je, jistě zaslouženě, A. V. Šembera označován jako zachránce bran a věží vysokomýtských a ocenění jeho významu v úsilí o záchranu a obnovu místních stavebních památek našlo na počátku 20. století symbolické vyjádření v Maškově ikonografickém programu malířské výzdoby vnitřních stěn rekonstruovaného chrámu sv. Vavřince, kde je spolu s dalšími významnými rodáky a osobnostmi podílejícími se na novodobé rekonstrukci chrámu zobrazen v jeho jižní boční lodi (obr. 14).¹¹ Snahy obou Šemberů o záchranu vysokomýtských památek datované již od poloviny 40. let 19. století jsou ve srovnání s podobnými aktivitami v jiných městech nebývale rané.¹² Dalšími podporovateli snah o zachování městských památek byli Šemberovi přátelé kněží Ignác Tůma (1799–1869), od roku 1850 děkan ve Vysokém Mýtě, a litomyšlský rodák Jakub Jindra (1811–1876), který v letech 1839–1853 působil jako zdejší katecheta.¹³

Z představitelů mladších generací lze uvést právního historika Hermenegilda Jirečka (1827–1909), mimo jiné autora další rozsáhlé monografie o městě,¹⁴ a architekta a ředitele Uměleckoprůmyslového muzea v Plzni, významnou osobnost českého muzejnictví Josefa Škorpila (1856–1931),¹⁵ který své odborné vzdělání a první praktické zkušenosti a jistě i porozumění stavebním památkám získal u Františka Schmoranze staršího. Dále nutno zmínit jeho bratra V. V. Škorpila (1851–1924), od roku 1908 správce vysokomýtského městského muzea, a Jana Bedřicha Tůmu, vykonávajícího v letech 1870–1896 úřad purkmistra,¹⁶ o němž Jireček ve své monografii píše, že „město zdejší za jeho dlouholeté správy v každém ohledu veliký učinilo pokrok“.¹⁷ Po roce 1900 se do snah o záchranu zdejších památek výrazně zapojil Zdeněk Wirth (1878–1961), který, ač se ve Vysokém Mýtě nenarodil, považoval je do značné míry za svůj domov.¹⁸ Rodina jeho otce z města pocházela, patřil jim velký dům na náměstí. V době Wirthova narození a dětství však jeho otec jako notář působil v jiných lokalitách. Zpět se rodina vrátila až v roce 1890, když bylo Wirthovi 12 let. Ve Vysokém Mýtě prožil roky, které jej formovaly. Jeho učite-

lem na zdejším reálném gymnáziu byl profesor Vratislav Votrubec (1853–1903), jehož snímky i texty se staly unikátním záznamem sakrální a lidové architektury i lidových oděvů na Vysokomýtsku.

Pozornost Mýtských se v první fázi soustředila především na zabezpečení městských bran, jejichž ohrožení se jevílo jako nejakutnější.¹⁹ Až od 60. let 19. století se pozornost stále intenzivněji obracela k hlavnímu městskému chrámu.

Chvála pramenů

„Doba naše vyniká velikou pečlivostí o zachování vzácných památek stavebního umění: poukazujeme na velikolepou opravu chrámu Sv. Víta v Praze a Sv. Štěpána ve Vídni, poukazujeme na naše sousední města Chrudim i Hradec, kde hlavní chrámy s velikým nákladem opravy své docházejí! Nuže! Chopmež se i my rázně a dělně velikého díla, abychom pro budoucnost zachovali krásný a velebný chrám, kterýž nám předkové naši s takovými obětmi zůstavili!“²⁰

Díky nebývale rozsáhlým a informačně cenným písemným pramenům, ale i obrazovým dokumentům a v neposlední řadě zachovaným hmotným artefaktům můžeme celý rozsáhlý projekt rekonstrukce vysokomýtského chrámu sledovat do relativně velkých podrobností. Již samotný fakt, že aktéři tohoto procesu i jeho pozorovatelé z řad zdejších občanů iniciovali takto rozsáhlou dokumentaci určenou již od počátku z větší části primárně dalším generacím, je jistě v mnohém pozoruhodný. Dokládá vědomí dějinného významu celé akce, přesahující podle nich výrazně regionální úroveň, i víru v jedinečnost této středověké památky a správnost veškerého úsilí o její zachování, respektive spíše „znovuzrození“.

Svoje relativně podrobné reflexe rekonstrukce nám zachovali její první dva architekti, jeden ze stavbyvedoucích, zástupci duchovní správy, starostové, okresní konzervátoři památkové péče i zainteresovaní občané města. K nejvýznamnějším z nich patří jistě písemné zprávy a plány prvního a pro průběh vlastní rekonstrukce rozhodujícího architekta Františka Schmoranze staršího. V prvé řadě se jedná o jeho *Zprávu o kostele a jeho restauraci* datovanou 24. únorem 1875. Tento dvacetisedmistránkový rukopis původně doplněný, jak se v něm samém uvádí, 21 listy kreseb a plánů a 3 rozpočty²¹ architekt zaslal c. k. Ústřední komisi pro vyhledávání a zachování uměleckých a historických památek jako přílohu žádosti o schválení jím navrhovaného postupu rekonstrukce. Dnes je *Zpráva* uložena spolu s další aktovou

dokumentací vídeňské Ústřední komise týkající se památek Česka v Národním archivu ve fondu Památkový úřad Vídeň. Vlastní rukopis zahrnuje v první části rozsáhlý popis kostela, jeho dějin i pozoruhodných součástí interiéru, druhou část tvoří Schmoranzův návrh rekonstrukce s podrobným zdůvodněním zvoleného postupu.

Prakticky o 20 let mladší je poté dokument z července roku 1894, který je naopak Schmoranzovým ohlédnutím za celým obdobím, kdy rekonstrukci řídil. Tento text, obsahující opět jak popis stavebních dějin kostela, tak vlastního průběhu rekonstrukce se zdůvodněním jednotlivých zásahů, byl společně s dalšími dokumenty, o nichž bude ještě zmínka, uložen v roce 1897 do bání tehdy dokončené jižní věže. Při rekonstrukci kostelní krytiny v 70. letech byl pořízen

■ Poznámky

8 František Kutnar – Jaroslav Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. I. –II.*, Praha 1997, s. 1065.

9 Jireček (pozn. 2), s. jj.

10 Šembera (pozn. 2).

11 Kristina Kaplanová – Štěpán Vácha, *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*, Vysoké Mýto 2001, s. 66–67. Více o vnitřní výzdobě stěn kostela a o malíři Josefu Vítězslavu Maškoví viz část Vnitřní výzdoba.

12 Dvořák (pozn. 2), s. 49.

13 Jireček (pozn. 2), s. ii–jj.

14 Jireček Hermenegild rytíř ze Samokova, právní historik český a slovanský, in: *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 13. díl. Jana – Kartas*, Praha 1898, s. 544.

15 František Frýda, *Josef Škorpil. Architekt a ředitel Uměleckoprůmyslového muzea v Plzni*, dostupné z: <https://adoc.tips/architekt-a-reditel-umleckoprmysloveho-muzea-v-plzni.html>, vyhledáno 21. 2. 2020.

16 Dvořák (pozn. 2), s. 55.

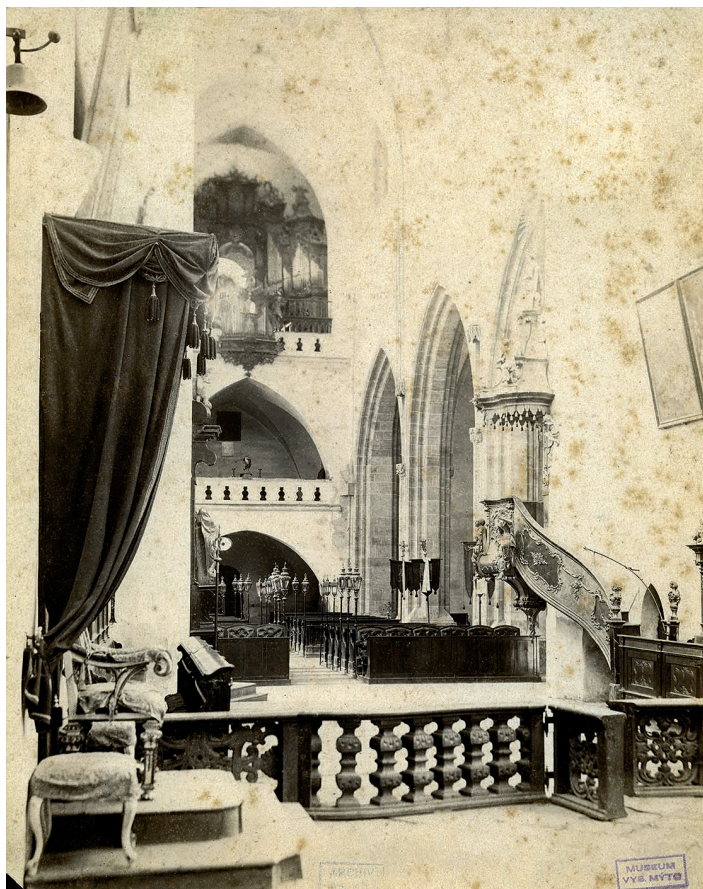
17 Jireček (pozn. 2), s. 125.

18 Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth. První dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010, s. 12.

19 Podrobněji viz text Vojtěcha Barcala v tomto čísle ZPP.

20 RM VM, Sběrka jednotlivých písemností, kart. 11, bez inv. č., Vyzvání ku příspěvkům na opravu děkanského chrámu Sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 1877.

21 Součástí je doprovodný dopis, dále text *Die bauliche Beschreibung der Decanal-Kirche des hl. Laurentius in der k. Leibgedingstadt Hohenmauth, nach den beiliegenden Aufnahmsplänen a Die Restauration der Decanalkirche zum heiligen Laurentius in der königlichen Leibgedingstadt Hohenmauth*, Národní archiv (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013.

Obr. 3. Vysoké Mýto, kostel sv. Vavřince, interiér před restaurací, pohled ke kůru. Foto: autor neznámý, kolem roku 1888, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, fotografická sbírka, inv. č. 22D-01255.

Obr. 4. Vysoké Mýto, kostel sv. Vavřince po dokončení rekonstrukce a opětovném zařízení kostela, pohled ke kůru. Foto: autor neznámý, nedatováno, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, fotografická sbírka, př. č. 78/82–34.

jeho strojepisný opis, uložený následně do vysokomýtského muzea.²²

V téměř identickém znění je tato zpráva také přepsána do sešitu nazvaného *Popis restaurace hlavního chrámu sv. Vavřince* (obr. 9, 10), který je součástí fondu Archiv města Vysoké Mýto ve Státním okresním archivu Ústí nad Orlicí.²³ Sešit obsahující 172 popsaných stran byl založen stavbyvedoucím poslední fáze rekonstrukce Josefem Čadíkem, který nechal na jeho úvod, kromě zmíněného Schmoranzova textu, přepsat i kratší reflexi druhého architekta rekonstrukce Josefa Mockera. V té nalezneme jednak zhodnocení dosavadního průběhu stavby, jednak popis a zdůvodnění architekto- vých rozhodnutí při jejím vedení. Další průběh po smrti Josefa Mockera je již zaznamenán s velkou podrobností, blížící se až svého druhu reportáži, přímo Josefem Čadíkem.

Po dokončení stavební části rekonstrukce v roce 1904 na Čadíka navázal tehdejší starosta Antonín Tůma, který se věnoval výzdobě interiéru chrámu a jeho postupnému zařizování nově pořízovaným, částečně však i původním mobiliářem. Své líčení ukončil v roce 1913 popisem okolností kolem opětovné instalace restaurovaného oltářního obrazu Petra Brandla, která znamená faktické ukončení obnovy chrámu. Kromě Antonína Tůmy nám pohled hlavního organizátora celé rekonstrukce, jímž byl vždy starosta města, zprostředkovává také starší text Josefa Tomáška z roku 1897 uložený, podobně jako zmiňovaný Schmoranzův text, do bání jižní kostelní věže.²⁴ Texty obou starostů jsou jedinečné právě vzhledem do zákulisí organizace a financování akce. Další prameny v tomto směru však jistě přinesou i dokumenty z dosud nezpracovaného rozsáhlého Archivu města Vysoké Mýto.

Pohled zástupců duchovní správy děkanátu, pro něž byl svatovavřínecký kostel hlavním duchovním stánkem, přináší podrobně psaná *Pamětní kniha děkanství král. věnného města Vysokého Mýta* uložená dosud přímo na zdejší Děkanském úřadě.²⁵

Kromě těchto textů „hlavních aktérů“ rekonstrukce k ní obrátil velmi zasvěcený zájem také jeden z profesorů zdejšího reálného gymnázia,

již zmíněný vyučující deskriptivní geometrie Vratislav Votrubec. Nová neorenesanční budova této školy byla v 80. letech 19. století vybudována přímo naproti západnímu průčelí kostela na místě, kde do roku 1880 stálo barokní děkanství. Votrubec měl tedy jedinečnou příležitost minimálně od 90. let průběh stavby bezprostředně sledovat a dokumentovat, a to jak písemně, tak kresebně. Snažil se především podrobně zachytit nálezy, které by mohly být důležité pro objasnění historie kostela – architektonické články druhotně zazděné do pozdějších přístaveb

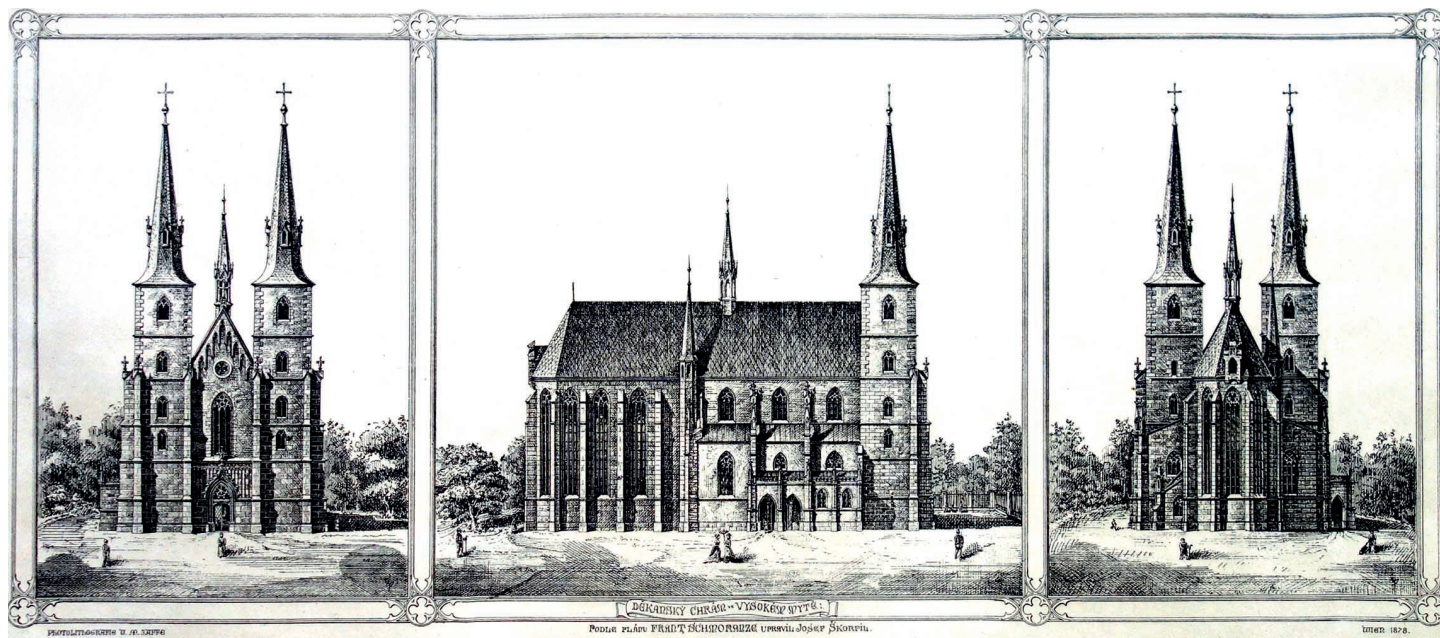
■ Poznámky

22 RM VM, Sběrka jednotlivých písemností, kart. 11a, bez inv. č., př. č. 425/81, Opisy dokumentů uložených do makovice jižní kostelní věže, F. Schmoranz st., Děkanský chrám Páně sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 8. 7. 1894.

23 Státní okresní archiv (SOKA) v Ústí nad Orlicí, fond Archiv města Vysoké Mýto, nezprac. Popis restaurace hlavního chrámu sv. Vavřince. Započato Josefem Čadíkem, stavbyvedoucím restaurace děkanského chrámu, a dokončeno A. Tůmou, t. č. starostou města, 1907. Děkujeme zaměstnancům SOKA v Ústí nad Orlicí za zpřístupnění fondu a pomoc při orientaci v něm.

24 Tomášek (pozn. 4).

25 Děkanský úřad Vysoké Mýto, *Pamětní kniha děkanství král. věnného města Vysokého Mýta*, nedat.

5

Obr. 5. František Schmoranz st., návrh rekonstrukce kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, upraveno Josefem Škorpi-lem. Fotolitografie, Wien 1878 (soukromý archiv autorů).

či specifika rozebíraných zdí, kleneb či pilířů. Votrubec o svých zjištěních publikoval několik článků,²⁶ přičemž je obdivuhodné, že na jeho závěrech pozdější bádání již nic zásadního nezměnilo.

Vliv Votrubce na jeho studenty byl jistě značný, což dokládá mimo jiné profesní zaměření Zdeňka Wirtha, který patřil k nejvýznamnějším z nich. Wirth na vysokomýtskou reálku nastoupil v roce 1890 a zůstal zde až do maturity.²⁷ Ve svých vzpomínkách později napsal, že „mláď strávil na lešení“,²⁸ a myslel jím právě lešení svatovavřineckého kostela, kam doprovázel svého profesora při jeho výzkumech. Jistě i díky tomu se mu podařilo v roce 1901 (tedy ještě před vlastním dokončením stavební části rekonstrukce) sestavit podrobné dějiny stavby, které vtělil do soupisu památek vysokomýtského politického okresu, svého prvního rozsáhlejšího uměleckohistorického textu vydaného v roce 1902 Archeologickou komisí České akademie věd a umění.²⁹ Později se Wirth také zapojil, tehdy již jako konzervátor c. k. Ústřední komise pro památkovou péči pro okres Havlíčkův Brod, do veřejné diskuse probíhající v regionálním tisku a na několika veřejných schůzích o navrácení barokního hlavního oltáře s Brandlovým obrazem. Nebyl však jediný diskutující v této kauze, což dokládá, jak bouřlivě byla veřejností akce sledována.³⁰

Právě poslední období výzdoby a zařizování již stavebně dokončeného chrámu se výrazným způsobem odráží také v korespondenci okresní

ho konzervátora památkové péče, jímž se po smrti Františka Schmoranze staršího v roce 1902 stal architekt Boža Dvořák (1864–1954), s vídeňskou Ústřední komisí pro památkovou péči.³¹

Kromě těchto písemných dokumentů se do dnešních dnů zachoval také relativně bohatý obrazový materiál, a to jednak kresebný a od závěru 70. let 19. století také fotografický. Pozornost věnovanou kostelu již před polovinou 19. století dokládá mědirytina interiéru po barokních úpravách podle kresby Josefa Šembery, zařazená do monografie jeho bratra Aloise Vojtěcha.³² Z architektonické kanceláře Františka Schmoranze staršího se sice zachovalo mnohem méně plánů a kreseb, než kolik jich bezpochyby před první fází rekonstrukce a v jejím průběhu vzniklo, několik jich přesto máme dnes k dispozici. Jedná se o plány ze Schmoranzovy pozůstalosti uložené v Státním okresním archivu v Chrudimi, především tři studie – řezy kostelem před rekonstrukcí, dále návrh nové podoby západního průčelí s věžemi, ovšem se zachycením řady detailů původní podoby této části stavby, a studii nové podoby západního štítu.³³ Schmoranzem navrhovaná výsledná podoba rekonstruovaného chrámu je

1898, s. 170–173. – Idem, Poznámky o kostele sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* 10, 1902, s. 19–24.

²⁷ Uhlíková (pozn. 18), s. 12.

²⁸ Ústav dějin umění Akademie věd České republiky (ÚDU AV ČR), odd. dokumentace, fond Z. Wirth, kart. II., sv. 2, Rukopisné poznámky Z. Wirtha.

²⁹ Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XVI. Politický okres Vysokomýtský*, Praha 1902. V pozůstalosti Z. Wirtha se zachoval také náčrt monografie o kostele, z jejíhož vydání později sešlo (ÚDU AV ČR, odd. dokumentace, fond Z. Wirth, kart. LV, sv. 3). Název Z. Wirtha na puristické rekonstrukce středověkých staveb byl jednoznačně odmítavý. Např. v publikaci vydané společně s A. Matějčkem uvádí o neogotice, že „i u nás věnovali se převážně činnosti restaurační, hubice bona fide svými obnovami památky, jež byly jejich péči svěřeny“. (Antonín Matějček – Zdeněk Wirth, *Česká architektura XIX. století*, Praha 1922, s. 26.)

³⁰ Výstřižky textů z regionálních periodik, zvláště z Osvěty lidu, shromážděné v pozůstalosti Z. Wirtha (ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, kart. LV, sv. 3).

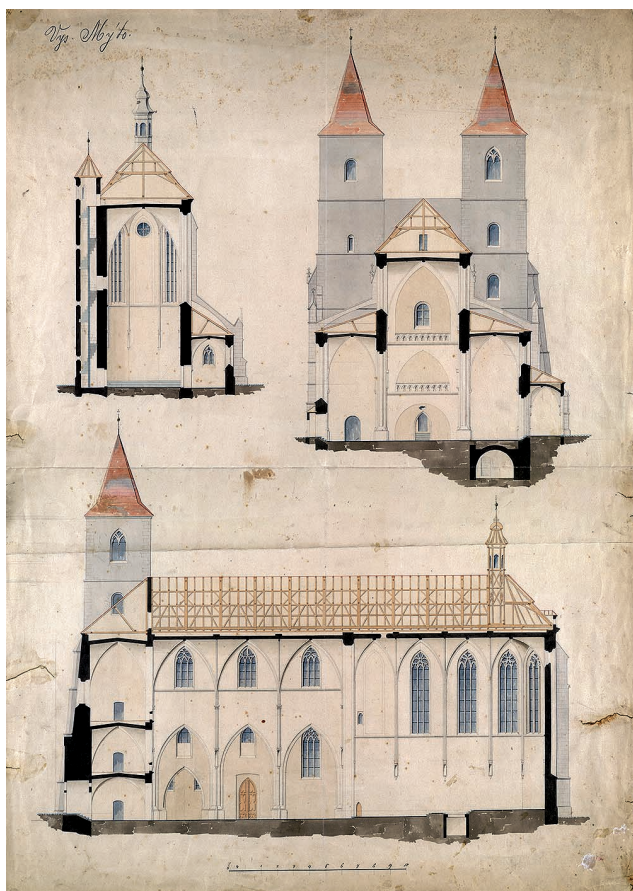
³¹ NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013. Architekt Bóža (Bohumír Jindřich) Dvořák se podílel na řadě rekonstrukcí historických objektů, ale i novostaveb zvláště na Pardubicku a Chrudimsku. Funkci konzervátora památkové péče až do zániku monarchie vykonával pro okresy Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Polička a Lanškroun (Pavel Panoch, Architekt Boža Dvořák a záchrana Kunětické Hory, *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 32, 1997, č. 9–10, s. 249–256. – Pavel Panoch, Kostely v Proseči a Sopotnici a jejich přetvořitel architekt Bóža Dvořák, in: *Výroční zpráva Památkového ústavu v Pardubicích za rok 2000*, s. 172–179).

³² Šembera (pozn. 2), příloha za s. 38.

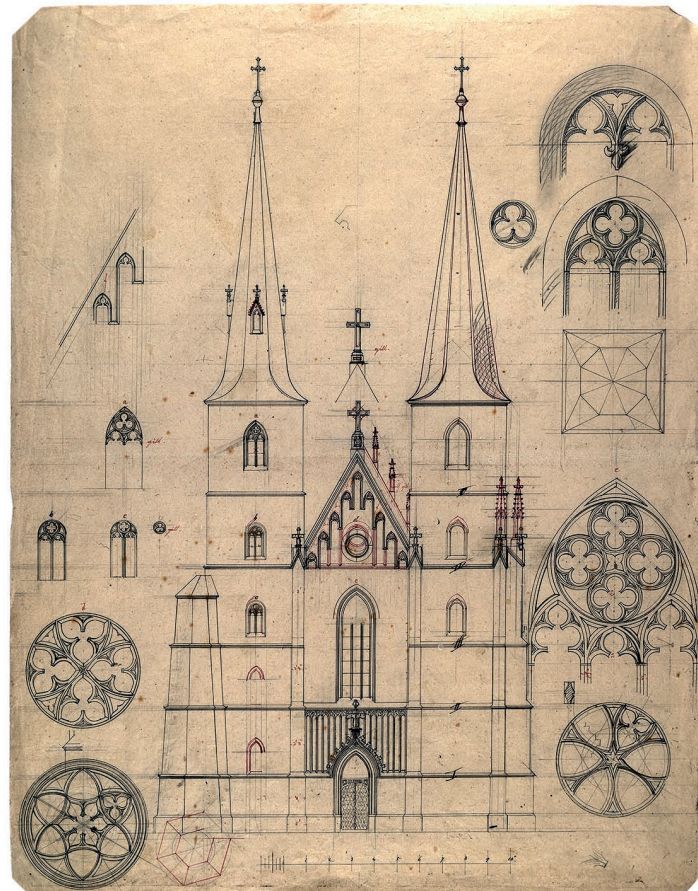
³³ SOKA Chrudim, Rodinný archiv Schmoranzů (původně František Schmoranz st., inv. č. 104).

■ Poznámky

²⁶ Vratislav Votrubec, *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, Příspěvek k dějinám jeho stavby*, Vysoké Mýto 1892. – Idem, *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*, in: *Výroční zpráva Vyššího gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1891–1892*, 1892, s. 1–24. – Idem, *Zvonice u kostela sv. Vavřince*, *Stráž na Vysokomýtsku* 2, 1897, č. 51, s. 6. – Idem, *Staré výzdoby kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* 6,

6

7

Obr. 6. František Schmoranz st., kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, stav před rekonstrukcí, příčný řez chórem, trojlodím a podélný řez kostelem, nedat. Státní okresní archiv Chrudim, fond Rodinný archiv Schmoranzů, původně František Schmoranz st., inv. č. 104.

Obr. 7. František Schmoranz st., kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, návrh nové podoby západního průčelí, nedat. Státní okresní archiv Chrudim, fond Rodinný archiv Schmoranzů, původně František Schmoranz st., inv. č. 104.

dnes nejkomplexněji zachycena (západní, severní a východní průčelí stavby) na tisku vydaném v roce 1878 pro podporu peněžní sbírky na obnovu kostela.³⁴ Rekonstruovat původní podobu se ve svých řezech, půdorysu i dílčích kresbách snažil Vratislav Votrubec, Zdeněk Wirth je následně zařadil do vysokomyštského okresního soupisu.³⁵

Jak již bylo zmíněno, kostel byl během rekonstrukce také mnohokrát fotografován. Nejdříve, patrně těsně před rokem 1880, Ferdinandem A. Brožkem, od počátku 90. let Františkem Brožkem a Vratislavem Votrubcem³⁶ a v prvním desetiletí 20. století poté především E. Králíkem. Početnost těchto fotografií opět dokládá nebyvalou pozornost, již se celá akce ve městě těšila. Rozsáhlá sbírka fotografií s námětem kostela v různých fázích jeho rekonstrukce

a pozdějšího zařizování je dnes uložena v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě,³⁷ mnohé však také ve Sbírce historické fotografie oddělení dokumentace ÚDU AV ČR³⁸ a v Archivu města Vysoké Mýto v SOKA Ústí nad Orlicí. Význam, jaký byl památce, potažmo vlastní historii přikládán, dobře dokládá rovněž množství kamenných gotických detailů, jež byly v průběhu rekonstrukce uloženy do zdejšího muzea.

Stavební historie vysokomyštského městského kostela sv. Vavřince

„Naše města česká honosí se skoro napořád krásnými, ba nádhernými stavbami kostelními. Jeden z předních kostelů takových, jak velikostí a krásou tak i starobylostí, jest děkanský chrám Sv. Vavřince v královském věnném městě Vysokém Mýtě.“³⁹

Za dobu své existence prošel chrám sv. Vavřince složitým stavebním vývojem, na němž se výrazným způsobem podepsaly živelní pohromy, které Vysoké Mýto postihly v průběhu staletí. První kamenný kostel v místech dnešního chrámu, pravděpodobně bazilikální trojlodí s dvěma věžemi v západním průčelí, vznikl na přelomu 13. a 14. století. Jeho jižní věž a stěna boční lodi se staly součástí dnešní stavby.⁴⁰ Současné kněžiště bylo budováno v 50. a 60. letech

14. století, v dalším desetiletí stavba pokračovala sakristií u jeho jižní stěny a v 80. a 90. letech byly stavební práce završeny stavbou nového trojlodí, které nahradilo starší z počátku 14. století. První velké poškození kostel utr-

■ Poznámky

34 Vysoké Mýto, západní, severní a východní průčelí kostela sv. Vavřince. Podle plánů na obnovu Františka Schmoranze st. upravit Josef Škorpil, fotolitografie podle rytiny, 1878, vydáno ve Vídni (uloženo mimo jiné v SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Vysoké Mýto, nezprac., též soukromý archiv autorů).

35 Wirth (pozn. 29).

36 Podrobněji viz Zdeněk Wirth, Vys. Mýto v obraze, in: První zpráva městského musea ve Vysokém Mýtě za desetiletí 1900–1910, Vysoké Mýto 1910, s. 1–9.

37 RM VM, fotografická sbírka, fotografie kostela sv. Vavřince.

38 ÚDU AV ČR, odd. dokumentace, sbírka historické fotografie, nezpracovaná část.

39 RM VM, Sbírka jednotlivých písemností, kart. 11, bez inv. č. Vyzvání ku příspěvkům na opravu děkanského chrámu Sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 1877.

40 Stavební vývoj kostela od jeho založení až do současnosti viz především Kaplanová – Vácha (pozn. 11). Odtud čerpány informace o jeho historii uváděné v této části textu.

pěl při požáru města v roce 1461, kdy bylo vážně narušeno trojlodí a severní věž. Následná pozdně gotická rekonstrukce probíhající v 60. až 80. letech 15. století dala vzniknout větší části dnešního trojlodí, vznikla také severní předsíň kostela. K dalšímu poškození chrámu požárem došlo v roce 1517. Poté byla patrně přistavěna kaple sv. Jana Křtitele. Dokončení stavby severní věže kostela se protáhlo až do třetí čtvrtiny 16. století, což se odrazilo i v řešení jejích horních poschodí, která před regotizací nesla znaky renesančního tvarosloví. Již o několik let později se projeví důsledky problematického založení stavby a poddimenzovanosti použitých konstrukcí. V roce 1582 poškodila tíha zvonů jižní věž a její horní poschodí musela být snesena. V téže roce byl ze statických důvodů k severozápadnímu rohu severní věže přistavěn mohutný opěrný pilíř.⁴¹ V průběhu třicetileté války byl kostel opakovaně vyplněn švédskými vojáky. V roce 1700 prošel celkovou rekonstrukcí.

K těžkému poškození chrámu došlo při velkém požáru Vysokého Mýta v roce 1774. Důsledkem bylo zřícení klenby hlavní lodi a mezivěží, shořely varhany, hlavní oltář a oltáře umístěné při pilířích v hlavní lodi. Již o rok později byl kostel nově zastřešen a v letech 1777–1779 proběhla jeho rekonstrukce. Při ní bylo západní průčelí ze statických důvodů zpevněno přizdívkou a v mezivěžním prostoru vybudovány nad sebou dva barokní kůry. Do interiéru byl pořízen nový mobiliář. K posledním větším stavebním úpravám chrámu před novogotickou obnovou došlo ve 30. letech 19. století, kdy byla ze statických důvodů částečně ubourána severní věž a jižní věž byla dostavěna do její úrovně, celý kostel byl opatřen novými krovky a byl snesen trojúhelníkový štít západního průčelí, který nahradila pultová střecha.

Stylová obnova chrámu pod vedením Františka Schmoranze staršího

„Český východ chová na své půdě tři starobylé, velké chrámy gotické, t. j. kostel sv. Duha v Hradci Králové, arciděkanství chrám Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi a děkanství chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Zvláštností jich jest, že právě tyto tři chrámy pokrývají plochy skoro stejné rozlohy. Nejpravidelnější půdorys má chrám vysokomýtský.“⁴²

V polovině 19. století chrám tedy představoval v důsledku výše popsaného vývoje originální stavební organismus, odrážející jeho proměny v průběhu staletí, vyvolané jak provozně-ekonomickými úvahami, tak i dobovým uměleckým chutěním. Jeho autenticita, ve smyslu míry dochování původní (středověké) stavební substance, tvarového a hmotového řešení, barevnosti a technických detailů, byla ovšem pouze částečná a podobně ho lze hodnotit z hlediska

celistvosti. O plnohodnotné existenci obou hodnot tak lze u kostela sv. Vavřince v této době hovořit pouze s ohledem na zachování způsobu využití objektu a zachování jeho ideové náplně. Toto vše samozřejmě snižovalo vzácnost stavby, rozumíme-li touto hodnotou řidkost, případně jedinečnost výskytu, které se vztahují jak k problematice míry zachování stavební substance, tak i k otázce formy a ideové náplně díla.

Kostel měl přirozeně zásadní podíl na vytváření charakteristické siluety sídla a jeho prostorové konfigurace, sám o sobě byl nositelem nepřehlédnutelné umělecké hodnoty, ale i tyto jeho kvality byly narušeny stavebními úpravami, které často upřednostňovaly přímou užitnou hodnotu objektu, jeho provoz a funkční využití. Nezpochybnitelná a velmi intenzivně vnímaná byla v polovině 19. století jeho historická hodnota jako jednoho z klíčových symbolů reprezentujících město a jeho minulost.

Rozhodnutí řešit neutěšený stav hlavního městského chrámu přišlo v roce 1860, kdy se městská rada usnesla přikročit k jeho opravě. Pozdější starosta města Josef Tomášek charakterizoval tehdejší situaci následovně: „*Povážlivý, ba sesutím hrozící byl stav krásného druhdy chrámu Vysokomýtského, když obec odhodlala se k tomu památku tu věkům budoucím zachrániti, co nejkrásnější skvost minulosti našeho staroslavného města.*“⁴³ V té době již probíhaly stavební práce na dvou jiných významných východočeských chrámech, kostele sv. Jakuba Většího v Poličce a kostele Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, které byly spojené se jménem všeobecně uznávaného a váženého konzervátora c. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek ve Vídni a městského stavitele v Chrudimi, Františka Schmoranze staršího.⁴⁴ Vzhledem k jeho výbornému renomé ve východních Čechách, existenci dobře vedené kanceláře mající zkušenosti se stavebními zakázkami velkého rozsahu a v neposlední řadě i Schmoranzově schopnosti najít společnou řeč se stavebníky a jejich představami bylo tedy přirozené, že se radní v záležitosti rekonstrukce chrámu sv. Vavřince rozhodli oslovit právě tohoto slatiňanského stavitele. V tomto smyslu vyznamenal c. k. krajský úřad v Chrudimi, a ten v září téhož roku vyzval Františka Schmoranze staršího „*tento chrám Páně prohlédnouti, dobrozdán o něm podati a plán i rozpočet na znovu zřízení předložiti.*“⁴⁵

Schmoranz se nové zakázky ochotně ujal a ve spolupráci s vysokomýtským městským stavitelem Josefem Drtinou začal shromažďovat podklady pro přípravu restauračního projektu. Ve zprávě o obnově kostela z roku 1894 na tuto úvodní etapu prací na kostele vzpomínal: „*Vzhledem k tomu, že bylo k úplnému projektu na restauraci tak důležitého díla mnoho*

předběžných prací třeba, především přesného vyměření do nejpodrobnějších detailů, byl můj bývalý žák tehdejšího času již městský stavitel a obecní rada p. Drtina, který již před tím opravu jednoho sesutím hrozícího vzpěračího obelouku při sakristii a presbytáři provedl, mnou požádán, aby celý starý stav pro mne vyměřil, což také s ochotou učinil.“⁴⁶ Projekt rekonstrukce spolu s rozpočtem stavebních prací byl zaslán počátkem roku 1875 ke schválení c. k. Ústřední komisi do Vídně, která následně do Vysokého Mýta k místnímu šetření vyslala vrchního c. k. stavebního radu, významného vídeňského architekta Heinricha Ferstela (1828–1883). Ještě téhož roku byl celý projekt schválen a rekonstrukce mohla být zahájena.⁴⁷

■ Poznámky

⁴¹ V letech 1583–1585 byla v blízkosti kněžiště kostela vystavěna renesanční zvonice, do které byly přemístěny zvony z chrámových věží.

⁴² Schmoranz st. (pozn. 22), s. 1.

⁴³ Tomášek (pozn. 4).

⁴⁴ I přes zásadní význam Františka Schmoranze st. pro stavební dění ve východočeském regionu v polovině 19. století nebyla jeho osobnosti, až na kratší medailony v souborných dílech zaměřených na architekturu 19. století a v encyklopedických kompendiích, do nedávné doby věnována větší pozornost. Zde je třeba bezesporu zmínit Horynovu charakteristiku Schmoranzova profesního působení v kapitole Architektura romantického historismu v knize *Dějiny českého výtvarného umění. 1780–1890. (III/1)*, Praha 2001, s. 275–276. Situace se začala měnit až v posledních desetiletích v návaznosti na rostoucí zájem o architekturu historismu 19. století a její protagonisty. Dosavadním vyvrcholením těchto snah je kniha Ivo Šulc – Jan Uhlík – Kristina Uhlíková (edd.), *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*, Praha 2020, která shrnuje aktuální stav bádání v této oblasti a v níž lze nalézt rovněž obsáhlý přehled pramenů a literatury k tématu.

⁴⁵ Schmoranz st. (pozn. 22), s. 4.

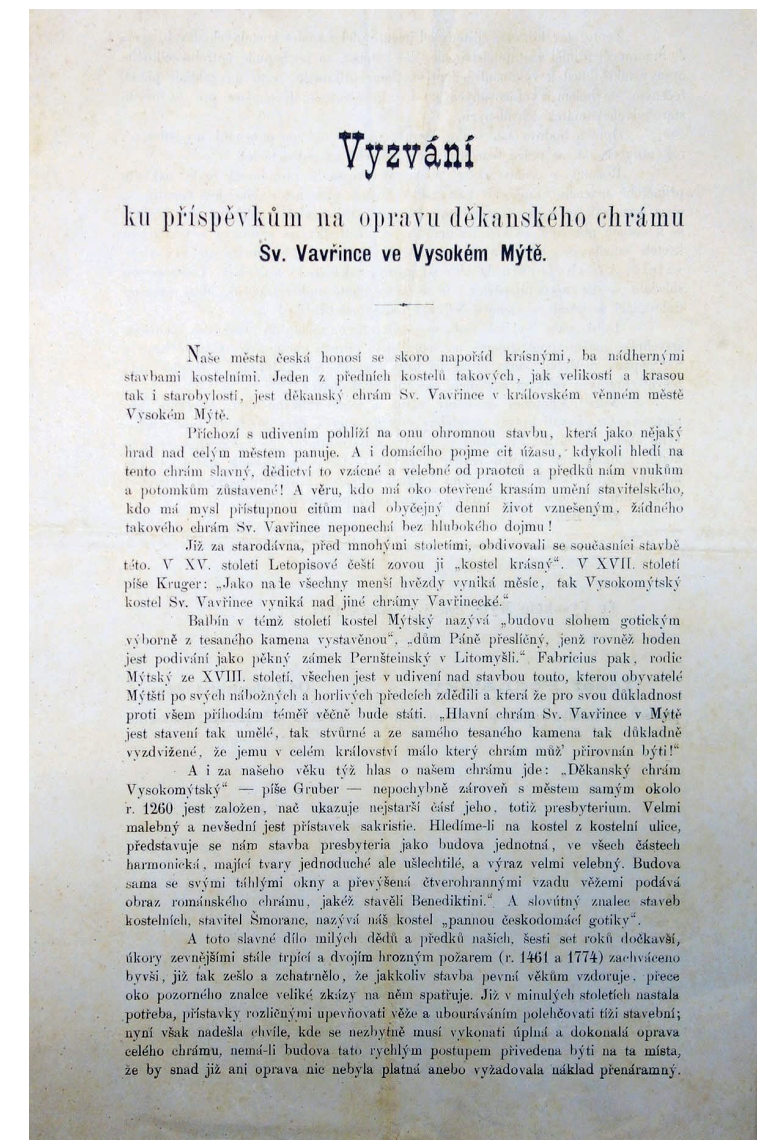
⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem. – Viz též Děkanství chrám vysokomýtský, Čech 7, 1875, č. 86, 16. 4., s. 3, zde i stručný popis průběhu jednání – „*V sezení c. k. ústřední komise pro zachování památných budov ze dne 5. března podal vrchní rada stavitelský rytíř Ferstel zprávu o návrhu p. konservátora Šmorance k obnovení děkanství chrámu Páně sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Shromáždění prohlédlo sobě předložené nákresy a vydalo svorně o jich provedení všecku chválu. I stalo se k návrhu vrchního rady stavitelského p. Šmidta usnešení, požádati údy ústřední komise pp.: Vrchního radu stavitelského, ryt. Ferstla a vládního radu šl. Falke, aby při cestě do Prahy, kterou podniknou k prohlédnutí královského letohrádku Hvězdy, sešli se s p. konservátorem Šmorancem ve Vysokém Mýtě a poradili se o některých změnách v opravení nadřečeného chrámu.*“

Obr. 8. První strana letáku Vyzvání ku příspěvkům na opravu děkanského chrámu Sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, 1877. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, sbírka dokumentů.

Jedním z charakteristických rysů Schmoranzových rekonstrukcí, přestaveb a oprav památkově hodnotných staveb byl velký důraz kladený na zevrubné poznání daného objektu. Jednotlivým stavebním akcím předcházela důkladná stavebněhistorický průzkum objektu odpovídající dobovému stavu znalostí v této oblasti. Nejinak tomu bylo i v případě vysokomýtského chrámu sv. Vavřince. O pečlivém zaměření stavby místním stavitelem Josefem Drtinou jsme se již zmínili. Byl též zdokumentován historický vývoj objektu, zde Schmoranz vycházel především ze Šemberovy publikace,⁴⁸ patrně mu však byly v rešerších poskytnuty i relevantní archivní prameny z archivu města, uloženého v dané době na radnici. Získané informace mu přinesly důležité podklady pro plánování rekonstrukčních zásahů. Barokní úpravy byly přitom hodnoceny negativně a v jejich nápravě bylo spatřováno těžiště plánované stylové obnovy, neboť „existuje snad jen málo příkladů, kdy by se s tak krásnou stavbou, jako je tento kostel, zacházelo s takovou neohrabaností zbařenou veškerého smyslu pro krásu – a to je smutný příklad toho, jak hluboce v 17. století poklesl smysl pro krásné a vkusné v naší vlasti!“⁴⁹ Požár z roku 1774 podle Schmoranzovy zprávy způsobil, mimo jiné, dobře identifikovatelné statické narušení konstrukce, které „se jevílo také zvenčí, na vzpěracích obloucích pískovcových. Ty žárem tak opraskaly a popukaly, že skutečně hrozily sesutím a kvádry na rozích horních pater severní věže byly takřka zničeny od vzhůru šlehajících plamenů.“⁵⁰ Samozřejmou součástí projektových podkladů byla kresebná dokumentace současného stavu. O kvalitě provedeného průzkumu a výsledného elaborátu svědčí i skutečnost, že na nich nemusíme nic měnit ani dnes, téměř půldruhého století po jejich vzniku.

Podle rostoucí intenzity a celkového rozsahu prací lze v souladu s Mikanem⁵¹ rozdělit Schmoranzovy zásahy do památkově hodnotných objektů do tří skupin. Rekonstrukce kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě patří spolu s dalšími zásadními realizacemi, zahrnujícími obnovu chrámu sv. Ducha v Hradci Králové, přestavbu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi či rozšíření a regotizaci kostela sv. Martina ve Slatiňanech, do kategorie staveb, které prodělaly pronikavou transformaci výrazným způsobem zasahující do dochované stavební substance a existujícího tvarového a hmotového řešení. Výsledky průzkumu vytvořily pevný odrazový můs-

8

tek pro navrhované stavebně-technické úpravy, které se v první řadě zaměřily na statické zabezpečení objektu a nápravu zjištěných stavebních závad. V případě kostela sv. Vavřince bylo mnoho těchto závad známo již na počátku obnovy, další problémy byly odhalovány s postupem stavebních prací.

Již v prvním roce „předsínka u severní lodě, špatnými základy také tuze poškozená, musela být celá rozebrána a i se základy znova postavena.“⁵² Při rekonstrukci severní lodě „se musela silně popukaná klenba ... celá rozebrat a znova zklenouti, při čemž se také mnoho již nepotřebných kamenných žeber novými nahradilo. Přitom shledáno, že ta klenba musela po ohni dlouhá léta stát beze všeho krytu, jelikož cihly byly vrchem následkem mrazu celé rozsypané...“⁵³ Velkou komplikací představovaly mělké základy, které byly v nepříliš soudržném podloží příčinou sesedání a naklání zdi. Tato situace vedla k radikálním stavebním úpravám, jako tomu bylo v případě jižní

■ Poznámky

⁴⁸ Srov. Šembera (pozn. 2).

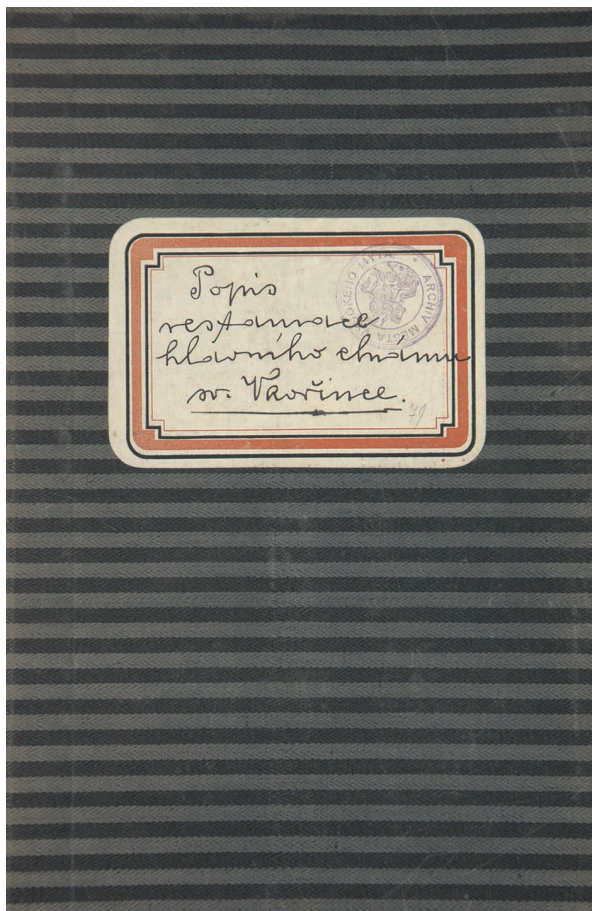
⁴⁹ „... es dürfte wenige Beispiele geben, wo man bei so einem schönem Baue wie diese Kirche ist mit so plumper Unbeholfenheit, allem Schönheitssinne bar und ledig so schmählich vorgegangen wäre, – im des ist dieses ein trauriger Beispiel, wie weit im 17. Jahrhundert der Sinn für das Schöne und Schickliche in unserem Vaterlande gesunken war!“ NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013, F. Schmoranz st., Die bauliche Beschreibung der Decanal-Kirche des hl. Laurentius in der k. Leibgedingstadt Hohenmauth, nach den beiliegenden Aufnahmssplänen.

⁵⁰ Schmoranz st. (pozn. 22), s. 3.

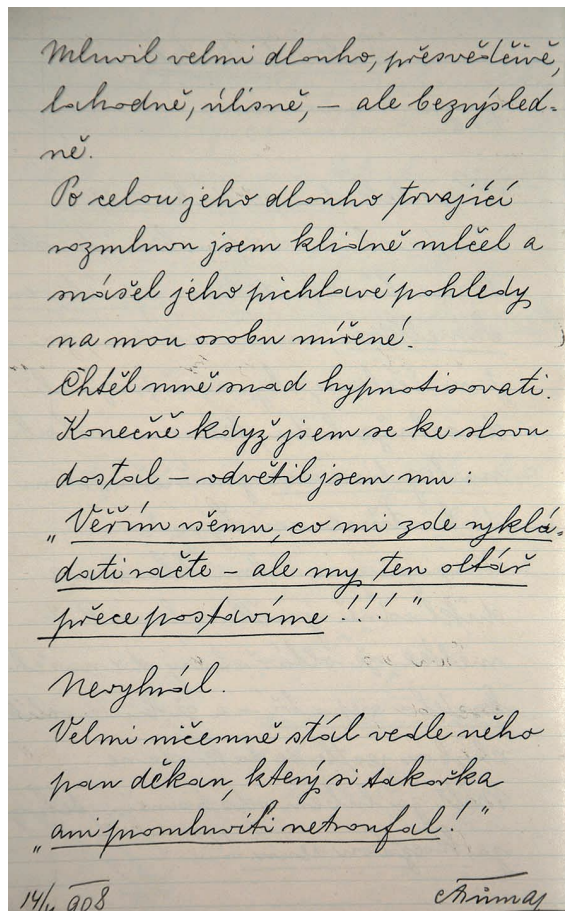
⁵¹ Roman Mikan, Stavitel František Schmoranz starší (diplomní práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2013, s. 48.

⁵² Schmoranz st. (pozn. 22), s. 4.

⁵³ Ibidem, s. 5.

9

10

Obr. 9. Obálka sešitu Popis restaurace hlavního chrámu sv. Vavřince. Započato Josefem Čadikem, stavbyvedoucím restaurace děkanského chrámu, a dokončeno A. Tůmou, t. č. starostou města. Státní okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Archiv města Vysokého Mýta, nezprac.

Obr. 10. Poznámky starosty A. Tůmy k jednání o navrácení barokního hlavního oltáře do chrámu sv. Vavřince 14. dubna 1908, in: Popis restaurace hlavního chrámu sv. Vavřince..., Státní okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Archiv města Vysokého Mýta.

lodě: „Venkovní zeď u jižní lodě opatřena novým základem. Přitom shledáno, že fakticky stály základy ve vodě a blátě. A jelikož se s novým základem muselo jít hloub, ... tekla voda do nových hlubších základů a musela být pracně vyčerpávána. Tato zeď i se třemi vzpěracími pilíři udělána v celé výšce z pěkných pískovcových kvádrů a v ní nová třídlná okna s pěknými kružbami.“⁵⁴

Vedle nápravy zjištěných stavebních závad ovšem rekonstrukce zahrnovala i další úpravy nad rámec konzervace dochovaného stavu. Jejich smyslem byla vedle zvýšení užité hodnoty objektu, zahrnující například postavení protipožárního štítu nad triumfálním obloukem, rovněž snaha, aby se děkanský chrám sv. Vavřince stal „opět hlavním chloubou Vy-

sokého Mýta a jednou z perel naší vlasti“.⁵⁵

Za tímto účelem došlo postupně k přestavbě severního průčelí, nahrazení původní hvězdicové klenby severní lodi klenbou křížovou, přestavbě nového portálu ve východní stěně sakristie, rekonstrukci jižní vnější strany kostela a novému zaklenutí jižní i hlavní lodě. Na tyto práce navázalo ubourání barokní přízdívky západního průčelí chrámu, demolice kůrů a postavení nového.⁵⁶ Rekonstrukce poté vyvrcholila obnovou západního průčelí zahrnující přestavbu obou západních věží kostela, která byla dokončena až po Schmoranzově odstoupení z vedení stavby, a úpravami kněžiště spočívajícími mimo jiné v jeho novém zaklenutí.⁵⁷

Z projektu obnovy kostela a způsobu jeho realizace jsou zřejmé dva hlavní cíle rekonstrukce: obnova středověké monumentality stavby, což jistě souznělo s přáním tehdejšího vedení města i většiny obyvatel, a dosažení její optimální funkčnosti, tedy důraz na dokonalé stavební provedení. Autenticita dochované stavební substance a existujícího tvarového a hmotového řešení nebyla v tomto kontextu tak důležitá, protože pravá podstata autenticity byla Schmoranzem a dalšími příznivci stylových restaurací vztahována k původní podobě díla. Z návrhu obnovy vysokomýtského chrámu z roku 1875 se tak dozvídáme, že „... děkan-

ský kostel ve Vysokém Mýtě patří k nejkrásnějším, přísně gotickým církevním stavbám Čech, a proto si určitě zaslouží nejhlubší ohled na důstojné uchování v duchu své původnosti...“.⁵⁸

■ Poznámky

⁵⁴ Ibidem, s. 6.

⁵⁵ Ibidem, s. 10.

⁵⁶ O důvodech vedoucích k této stavební úpravě Schmoranz napsal: „Odstraněním současného dvojitého choru pro hudebníky a zpěváky a snížením varhan na projektovanou výšku získá část nového hudebního kuru původní spojení s hlavní lodí a toto uspořádání také umožňuje podpořit kostel vyztužením a obnovit velké okno odstraněné ze dvou empor, aby byl interiér kostela obnoven do původního vzhledu a odpoledne, zejména při západu slunce, bylo získáno překvapivé osvětlení.“ Ibidem, s. 10.

⁵⁷ Blíže k rekonstrukci kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě viz Kaplanová – Vácha (pozn. 11).

⁵⁸ „... gehört die Decanalkirche in Hohenmauth zu den schönsten, streng gothischen Kirchbauten Böhmens, und verdient daher gewiss die vollste Berücksichtigung zu einer würdigen Erhaltung im Geiste ihrer Ursprünglichkeit...“ Překlad K. Uhlíková, NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013, F. Schmoranz st., Die bauliche Beschreibung der Decanal-Kirche des hl. Laurentius in der k. Leibesgedingstadt Hohenmauth, nach den beiliegenden Aufnahmsplänen.

Tam, kde byla stavba po technické stránce zachovalá a odpovídala celkové koncepci obnovy, resp. nenarušovala ji, byly využívány stávající stavební konstrukce a prvky.⁵⁹ V opačném případě dával Schmoranz přednost jejich výměně. Mohlo přitom jít o nápodobu původního prvku – pokud bylo zřejmé, jak vypadal – nebo o takové řešení, které odpovídalo stavebním plánům a nenarušovalo, ale spíše podtrhovalo celkové sjednocení exteriéru i interiéru v duchu zmíněných cílů obnovy.

Snaha o stylovou restauraci, která by objekt dovedla do stavu úplnosti, v duchu ideální podoby odpovídající dobovým představám, tak místo autenticity akcentovala hodnotu celistvosti. Vzácnost byla přitom vztahována, na rozdíl od konzervačního přístupu, k nově zrekonstruované stavbě, která se po obnově „stane opět chlubou východních Čech“.⁶⁰ Svým důrazem na ideální úplnost materie a formy, které jsou dosažené moderní nápodobou historických tvarů, je rekonstrukce kostela sv. Vavřínce ve Vysokém Mýtě reprezentativním příkladem stylové obnovy památkově hodnotného sakrálního objektu.

Nepřehlédnutelným rysem Schmoranzovy rekonstrukce je rovněž velký důraz na zvýšení přímé užitné hodnoty chrámu spočívající v podstatném zlepšení jeho stavebně-technického stavu i praktického využití při liturgickém provozu a relativní hodnotu novosti dosaženou zbavením díla stop stáří, kdy úplným ucelením formy a barev získává ráz právě vzniklého.

Dokončení restaurace Josefem Mockerem a jeho pokračovateli

Schmoranzovým nástupcem ve vedení přestavby chrámu se po jeho odstoupení ze zdravotních důvodů v roce 1892 stal architekt Josef Mocker.⁶¹ Mocker stavbu znal již ze své návštěvy Vysokého Mýta v roce 1890, kdy do města přijel na pozvání jeho vedení, aby „přispěl radou“ při další obnově kostela. Pozvání nejvýznamnějšího českého odborníka na tento druh rekonstrukcí svědčí o vysokém sebevědomí městských radních a významu, který přestavbě přikládali. Výsledkem Mockerovy návštěvy bylo rozhodnutí pokračovat v obnově západním průčelím s věžemi a na závěr prací nechat opravu presbytáře.

Poslední dva roky Schmoranzova působení ve vedení rekonstrukce kostela byly v souladu s Mockerovým doporučením věnovány důkladné obnově západního průčelí. Když tedy Josef Mocker po svém nástupu do funkce stavitele chrámu hodnotil stav úprav, konstatoval, že „(p)ři tomto stavu věcí nezbyvalo pro další obnovu jiného, leč pro 4 doleň patra severní věže přijmouti myšlenku páně Schmoranzovou, z jižní věže, takže činnosti [sic] mé vlastní zů-

staveno jen dokončení obou věží a štítu nad čelem mezivěžním, s čímž zároveň bylo třeba řešiti konstrukci hlavní střechy v celé délce chrámu“.⁶² I když Mocker vysoce hodnotil práci svého předchůdce („*Krásný jest pohled na tyto prostory z pozadí pod kruchtou, k čemuž nemálo přispívá výsledek dosavadní restaurace...*“),⁶³ ve srovnání se starším důrazem na ideální tvarosloví je v jeho přístupu jasně zřetelný posun ve vnímání významu regionálních slohových specifik a jejich využití při obnově. V této souvislosti kritizoval nevyužití fragmentů gotického portálu, nalezených během bourání starého západního průčelí, při tvorbě portálu nového a tato úvaha ho vedla k návrhu nahradit již existující Schmoranzův portál novým „podle zbytku, jež chová městské muzeum“, neboť bylo by škoda nechat v západním průčelí portál, „jehož motivy jsou kostelu cizí“. Podle jeho názoru by nově vybudovaný portál byl jediný, který „do rámce ostatního kostela se hodí a pak z historického stanoviska měl by veliký význam pro české umění stavitelské ve středověku“.⁶⁴ K realizaci této Mockerovy myšlenky, patrně s ohledem na velké náklady s tím spojené, ovšem nedošlo.

Po úmrtí Josefa Mockera v roce 1899 stavbu převzal místní rodák Josef Podhajský,⁶⁵ pod jehož vedením probíhala větší část rekonstrukce presbytáře. Dohledem nad dokončovacími pracemi byl následně pověřen Arnošt Živný,⁶⁶ který vedl práce v letech 1902–1904. Významnou osobností obnovy chrámu byl též již zmiňovaný Josef Čadík, velmi schopný zednický mistr z Mnichova Hradiště, doporučený původně Josefem Mockerem, který ve funkci stavbyvedoucího vedl v posledních letech rekonstrukce stavbu prakticky samostatně.⁶⁷

Úpravy interiéru

Celková obnova památky vyžadovala ve Schmoranzově pojetí nejen stavební zásahy, ale také úpravy jejího vnitřního vybavení, byť těm se věnoval ve svých textech nepoměrně méně. „Co se týče interiéru, tento musí být v důsledku stylově správné obnovy vyčištěn od mnoha staromódních oltářů a obrazů, již zcela obklopují krásné pilíře v lodi a díky nimž kostel působí přecpaný. Mělo by se jich využít jinde. Zrestaruovanému kostelu by poté zcela odpovídaly 2 krásné gotické boční oltáře ve východních čelech bočních lodí; odstranění by se týkalo i soudobé a zcela nevhodné kazatelny, která by měla být nahrazena kamennou.“⁶⁸

S návratem z důvodu stavebních prací vystěhovaného původního, převážně barokního interiérového zařízení se tedy nepočítalo. Oltáře z lodí, pokud byly v dobrém stavu, byly většínou rozvezeny do dalších kostelů děkanátu (zvláště do vysokomýtského kostela Nejsvětěj-

ší Trojice a do kostelů v Knířově a v Řepníkách) a v těchto méně významných svatyních našel své využití i některý další drobnější mobiliář.⁶⁹ Za Schmoranzova vedení přestavby zůstal nerozřešený další osud hlavního oltáře s Brandlovým obrazem Nanebevzetí Panny Marie. Je zajímavé, že Schmoranz si obrazu vysoce cenil a nechtěl jej z kostela zcela odstranit. V roce 1874 k tomu napsal: „*Je samozřejmé, že otevření zazděného okna ve východní stěně polygonu je nezbytné, ... zejména, když tato tmavá zeď kostel vizuálně zkracuje a její nepropustnost vzala krásnému chóru mnoho z jeho slavnostního vzhledu. Aby to bylo možné, musí oltář, který se nehodí ke kostelu a který v průřezu polygonu zabírá celou jeho šířku i výšku, ustoupit vhodnému, stylově přiměřenému. Jinak krásný Brandlův mariánský obraz lze odpovídajícím způsobem instalovat*

■ Poznámky

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Schmoranz st. (pozn. 22), s. 9.

⁶¹ Josef Mocker (1835–1899), architekt, konzervátor, návrhář církevního mobiliáře. Studoval na pražské technice a studium zakončil na Akademii výtvarných umění ve Vídni, kde byl žákem Eduarda van der Nülla, Augusta Sicardsburga a především Friedricha von Schmidta. Od počátku své samostatné tvorby se zaměřil zejména na rekonstrukce středověkých památek, z nichž nejvýznamnější je katedrála sv. Víta v Praze.

⁶² Popis restaurace... (pozn. 23), f. 22.

⁶³ Ibidem, f. 23.

⁶⁴ Ibidem, f. 28.

⁶⁵ Josef Podhajský (1858–1912), architekt, profesor na Uměleckoprůmyslové škole v Praze.

⁶⁶ Arnošt Živný (1841–1913), stavitel, stavbyvedoucí chrámu sv. Víta na Pražském hradě.

⁶⁷ Kaplanová – Vácha (pozn. 11), s. 86, pozn. 175.

⁶⁸ „*Das Innere der Schiffe anlagen, so mußte natürlich im Gefolge der baulichen stylrichtigen Herstellungen auch die Sauberung von den vielen, zopfigen Altären und Bildern, mit denen die schönen Schiffspfeiler ganz umstellt sind, und die Kirche wie ausgestopft aussieht, entfernt, und anderweitig verwendet werden; für die restaurierte Kirche würden dann 2 schöne, gothische Seitenaltäre in den östlichen Stirnen der Seitenschiffe ganz entsprechen; dieses wäre auch der Fall mit der gegenwärtigen ganz unpassenden Kanzel, – die durch eine steinerne zu ersetzen wäre.*“ Překlad K. Uhlíková, NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013, František Schmoranz st., Die Restauration der Decanalkirche zum heiligen Laurentius in der königlichen Leibgedingstadt Hohenmauth, 1874.

⁶⁹ Podrobněji kapitola Vnitřní zařízení kostela, Barokní období, in: Kaplanová – Vácha (pozn. 11), s. 31–36.

11

12

Obr. 11. Ateliér Karla V. Maška na pražské Uměleckoprůmyslové škole v roce 1905, kdy se svými studenty připravoval výzdobu vysokomýtského kostela (v pozadí návrhy vitrají). Převzato z: *Český svět* 1, 1905, č. 7, 27. 1., s. 235.

Obr. 12. Pohled na Vysoké Mýto s rekonstruovaným chrámem od severu. Foto: autor neznámý, asi 2. desetiletí 20. století, ÚDU AV ČR, odd. dokumentace, sbírka historické fotografie, nezprac.

na celou východní zeď severní věže v severní lodi.⁷⁰

Zrekonstruované části chrámu se zařizovaly postupně, první nový mobiliář byl do nich umístován po dokončení rekonstrukce interiéru trojlodí v 80. a 90. letech 19. století. Roku 1889 byl v této souvislosti instalován u západní stěny jižní lodě mramorový pseudogotický oltář Panny Marie vyrobený sochařem Václavem Žďárským podle návrhu Františka Schmoranze staršího. Snad také podle Schmoranzova návrhu byla provedena malovaná okna v obou bočních lodích s náměty světců.⁷¹ O něco mladší je pseudogotický dřevěný oltář pro sošku Panny Marie zvanou Mýtská umístěný dnes na západní straně kaple sv. Jana Křtitele, který byl vyroben podle návrhu Josefa Mockera místním řezbářem E. Vokounem na náklady dcery Josefa Šembery Zdeňky Šemberové (instalován 1898). V 80. letech byla objednána na náklady První záložny ve Vysokém Mýtě v místní truhlářské dílně Františka Ossendorfa pseudogotická kazatelna podle modelu blíže neurčené kazatelny z Německa. Po dokončení stavby kůru byly roku 1891 objednány nové varhany u varhanáře Josefa Koblého z Lomnice nad Popelkou.

Další etapu novodobého zařizování kostela můžeme zařadit do prvních let 20. století, kdy již byla jeho rekonstrukce po stavební stránce zcela dokončena a 16. října 1904 byl královéhradeckým biskupem Josefem Doubravou vysvěcen.⁷² Tato etapa je bezprostředně spojená se jménem pražského malíře Karla Vítězslava Maška (1865–1927).⁷³ Zákulisí jeho výběru není prozatím jasné, patrně zde sehrálo roli Maškovu vzrůstající renomé proslulého umělce školeného v zahraničí i zkušenosti s monumentální nástěnnou výzdobou, získané mimo jiné při dekoraci budov Pražské pojišťovny a Hlavní pošty v Praze. Mašek byl nejprve pověřen projektem malířské výzdoby vnitřních chrámových stěn, kde figurální scény doplňuje secesní dekor. Veškerou malířskou výzdobu pod jeho vedením prováděli studenti pražské Uměleckoprůmyslové školy (obr. 11).

Kromě nástěnných maleb Mašek přispěl k výzdobě kostela také návrhy mnoha součástí nového mobiliáře – obou zpodobnic při západních stěnách bočních lodí, kované mříže⁷⁴ v arkádách severní předsíně kostela, ozdobného zábradlí v presbytáři a tří dřevěných předsíní (tzv. závětrů) u západního, severního i jižního vchodu do chrámu. Je také autorem předloh vitrají v presbytáři. Výzdoba interiéru kostela se tak stala bezpochyby největší Maškovou uměleckou realizací a zásadním způsobem přispěla k ucelenému dojmu, kterým dnes vnitřek chrámu působí.

Ze staršího vybavení kostela byly do dokončeného interiéru oproti původnímu záměru nakonec vráceny i rokokové lavice hlavní lodi a chóru a v souladu s původním rekonstrukčním záměrem zde našla opětovně své místo pozdně gotická křtitelnice, gotická soška Panny

■ Poznámky

70 „Das die Öffnung des vermauerten Fensters in der Ostwand des Polygons unerlässlich ist, falls mit der Restauration begonnen werden sollte, ist wohl selbstverständlich; zumal diese dunkle Wand die Kirche optisch verkürzt, und die dadurch gesperrte Durchsicht dem schönen Chor sehr viel von seiner feierlichen Erscheinung benommen hat. Am dieses zu ermöglichen, muß aber auch das zur Kirche nicht passende Altar, welches den Querschnitt des Polygons in der ganzen Breite und Höhe einnimmt, einem angemessenen, Stylgemäßen weichen, und es kann das sonst schöne Brandl'sche Marienbild ganz entsprechend an der vollen Ostwand des nördlichen Thürmes im nördlichen Seitenschiff zur Aufstellung gelangen.“ (Překlad K. Uhlíková, NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 103, inv. č. 2013, František Schmoranz st., Die Restauration der Decanalkirche zum heiligen Laurentius in der königlichen Leibgedingstadt Hohenmauth, 1874.)

71 Kaplanová – Vácha (pozn. 11), s. 47.

72 „Po svěcení teprve dostávalo se kostelu tomu kus po kuse potřebného nábytku.“ Popis restaurace... (pozn. 23), f. 81.

73 Karel Vítězslav Mašek, malíř, návrhář uměleckého řemesla a architekt. Studia zahájil na Akademii výtvarných umění v Praze, dále pokračoval v Mnichově a na Akademii Julian v Paříži. Zde se stýkal s A. Muchou a L. Maroldem. Po návratu do Prahy se stal profesorem dekorativní malby a ornamentální kresby na Uměleckoprůmyslové škole. Zabýval se návrhy dekorativní výzdoby interiérů, plakátů, ale i figurální malbou (např. cyklus s tematikou staroslovanského dávnověku). Působil mimo jiné při výzdobě budovy Pražské pojišťovny či Hlavní pošty. V závěru své tvorby se zaměřil na projektování regulačních plánů měst. Viz Karolína Fabelová, *Karel Vítězslav Mašek*, Praha 2002.

74 Věnovaná za 1 000 zl. místním děkanem Antonínem Svatošem, vyrobena J. Javůrkem, místním zámečníkem.

Marie Mýtské a několik kamenných náhrobníků zazděných do kaple sv. Jana Křtitele. Také sakristie byla prakticky kompletně vybavena původním mobiliářem. Po dokončení vnitřní výzdoby bylo v kostele na náklady vysokomýtské První záložny instalováno první elektrické osvětlení.

Opětovné umístění barokního a rokokového mobiliáře datované do poslední fáze rekonstrukce kostela po roce 1904 představovalo zjevnou reakci na proměnu teorie i praxe, kterou v našich zemích procházela památková péče na počátku století v návaznosti na prosazování myšlenek formulovaných v Rieglově spisu *Der moderne Denkmalkultus*.⁷⁵ Opuštění ideje stylové jednoty historických staveb a jejich zařízení vyvrcholilo poté ve Vysokém Mýtě sporem o opětovnou instalaci monumentálního barokního hlavního oltáře s obrazem Petra Brandla. Celá kauza je natolik zajímavá a vícevrstevná, že by si patrně zasloužila samostatný článek.⁷⁶ Rozhodujícím momentem, díky němuž nakonec převážil progresivnější koncept, tedy navrácení oltáře na původní místo do presbytáře, byl postoj tehdejšího starosty Antonína Tůmy. Na veřejné schůzi konané 10. dubna 1908 na protipřímé argumenty pronesené především ze strany zástupců duchovní správy královéhradecké diecéze Tůma jednoznačně odpověděl: „*Věřím všemu, co mi zde vykládají rače – ale my ten oltář přece postavíme!!!*“⁷⁷ (obr. 10). Oltář s obrazem byl tedy zrestaurován a 11. listopadu 1911 byla dokončena jeho opětovná instalace do chóru kostela (obr. 13).

Organizace a financování rekonstrukce

„Obec, ujavši se restaurování kostela toho, vzala na se břemeno ohromné, jehož dosah při počátku restaurování ani tušen býti nemohl...“⁷⁸

Organizační a finanční zajištění takto rozsáhlého a dlouhotrvajícího podniku bylo pro městskou obec, která byla patronem kostela, velmi náročnou záležitostí. Díky bohatství a relativně vysoké vypovídací hodnotě zachovaných písemných pramenů můžeme tuto stránku celé akce sledovat poměrně detailně, byť některá upřesnění jistě přinesou další dokumenty z neuspořádaného Archivu města Vysoké Mýty.

Vlastní organizace rekonstrukce byla patrně především v rukou Komitétu pro opravu děkan-ského chrámu, v němž měli rozhodující postavení zástupci městské rady v čele se starostou. Jeho členy byli dále vysokomýtský stavitelé, kulturní pracovníci, architekt a většinou i stavbyvedoucí rekonstrukce. Míra angažovanosti všech tří starostů – Jana Bedřicha Tůmy (1870–1896), Josefa Tomáška (1896–1899) a Antonína Tůmy (1899–1913) –, kteří se v letech 1875–1911 ve funkci vystřídal, byla opravdu značná.⁷⁹

První z nich podle tehdejšího děkana J. Šmejkal-ka inicioval faktické zahájení opravy kostela, byť rozhodnutí o jejím provedení padlo již před jeho dosazením do funkce, v roce 1860.⁸⁰ V roce 1905 jej nejmenovaný autor článku v tamním nejčtenějším regionálním periodiku *Osvěta lidu* označil za „*rázného, pokročilého a mladého muže ... podporovaného duchovně nadanou městskou radou*“.⁸¹ Osobností podobného typu byl jistě i jeho příbuzný Antonín Tůma, jenž se do organizace dokončení stavebních prací a zvláště zařizování interiéru zapojil s ještě větší intenzitou. Z jeho zápisů v *Popisu restaurace hlavního chrámu sv. Vavřince* vyplývá, že stavbu často sám navštěvoval,⁸² vybíral řemeslníky a jednal s nimi, objednával nový mobiliář, kontroloval jeho dodávky i instalaci. V poslední fázi celé akce se stal stěžejním zastáncem navrácení barokního hlavního oltáře do presbytáře chrámu.

Město zpočátku počítalo s tím, že rekonstrukce bude financována primárně z veřejné sbírky, která byla vyhlášena již před zahájením celé akce a probíhala s větší či menší intenzitou po celou dobu jejího trvání. Byly hledány různé metody její propagace. V roce 1877 byla vydána tištěná výzva (obr. 8) a o rok později reprezentativní tisk se Schmoranzovým návrhem rekonstrukce chrámu, který byl patrně dárcům rozdávan (obr. 5). V některých letech se také tiskly zvláštní „diplomy“ se seznamem přispěvatelů v daném roce.⁸³ Na jejich základě můžeme odhadovat, že se počet dárců pohyboval kolem 150 ročně. Jednalo se o zdejší živnostníky, úředníky města i okresního úřadu, zaměstnance zdejšího soudu či učitele. Většina z nich přispívala každoročními, ovšem relativně malými částkami kolem 4 zl.⁸⁴ Do roku 1895 veřejná sbírka vynesla 11 981 zl.⁸⁵ Pro pozdější fáze rekonstrukce již nemáme přesné informace.

Zmiňovaný výnos nakonec zdaleka nestačil na pokrytí nákladů, ve výsledku tvořil pouze 12 % z nich. Zbývající část muselo uhradit ze svého rozpočtu město, v letech 1875–1895 to bylo 90 344 zl. V tomto roce však již městský rozpočet nebyl schopen další náklady nést. Do financování byla tedy zapojena První záložna ve Vysokém Mýtě, která na rekonstrukci poskytla jednorázovou půjčku umořovanou z jejího zisku.⁸⁶ Záložna, zřízená za účelem zajištění větších investic do podnikání, ale i k financování rozsáhlejších stavebních či jiných akcí městské obce, byla prvním vysokomýtským finančním ústavem a její aktiva tvořily vklady místních obyvatel. Výbor záložny byl personálně propojen s městskou radou i Komitétem pro rekonstrukci kostela. V roce 1899 přispěl na rekonstrukci 1 000 zl. také kníže Albert Thurn Taxis, majitel

blízkého zámku v Litomyšli.⁸⁷ V následujících letech, po vyčerpání půjčky poskytnuté První záložnou, však opět musel hlavní zátěž převzít městský rozpočet. Ten byl ovšem v prvním desetiletí 20. století natolik vyčerpaný, že nové vybavení a výzdoba musely být hrazeny již především z darů vysokomýtských spolků, firem či zámožných občanů, jejichž jména můžeme dodnes číst na oltářích a oknech. Výraznější pomoc nepředstavovala v tomto ohledu ani státní subvence doporučená c. k. Ústřední komisí pro památkovou péči ve výši 16 tisíc ko-

■ Poznámky

75 Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*, Wien und Leipzig 1903, česky Alois Riegl, *Moderní památková péče*, Ivo Hlobil – Ivan Kruis (ed.), Praha 2003.

76 Relativně širokou pozornost jí věnoval Štěpán Vácha v kapitole *Spor o opětovnou instalaci oltáře Nanebevzetí Panny Marie*, v níž se mu podařilo shromáždit hlavní fakta a momenty celé kauzy. Kaplanová – Vácha (pozn. 11), s. 50–52.

77 Popis restaurace... (pozn. 23), f. 93.

78 Takto reflektoval již v roce 1897 situaci starosta Josef Tomášek. Srov. Tomášek (pozn. 4).

79 Dvořák (pozn. 2), s. 55.

80 Tehdejší děkan J. Šmejkal o tom ve farní kronice napsal: „*Když r. 1876 [uvedeno chybné datum – rekonstrukce byla zahájena již r. 1875] se vidělo, že kostel nevyhnutelně musí být opraven, protože mnoho trhlín se ukázalo, tu bylo přičiněním slovutného pána pana Jana Bedřicha Tůmy purkmistra, který nyní 1891 více než 20 let co purkmistr úřaduje, ujednáno, aby se kostel opravil důkladně a zase do staré krásné gotiky, aby uveden byl.*“ Pamětní kniha děkanství královského věnného města Vysokého Mýta, Děkanství úřad Vysoké Mýty, s. 8.

81 Městský archiv, *Osvěta lidu* 10, 1905, č. 18–19, s. 3.

82 „*Jeho častá přítomnost na stavbě byla nemalou pobídkou pro pracující dělníky.*“ Popis restaurace... (pozn. 23), f. 64.

83 Tato specifická „tisková“ podpora jistě do značné míry souvisela s rodinnou spřízněností starosty Jana B. Tůmy s majitelem zdejší tiskárny Antonínem Tůmou.

84 Tedy cca 16 % měsíčního průměrného platu úředníka, cena 4 kg másla. Srov. Jiří Sejbál, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 314.

85 Tomášek (pozn. 4).

86 První záložna ve Vysokém Mýtě, která se po zestátnění místního gymnázia, na jehož provoz přispívala 30 % ze svého zisku, rozhodla od roku 1895 dávat tuto částku na rekonstrukci kostela.

87 Kníže se při své cestě na zámek Litomyšl zastavil ve Vysokém Mýtě a se zájmem si prohlédl probíhající rekonstrukci. Při té příležitosti byl také upozorněn na momentální potíže města při jejím financování. Podle starosty A. Tůmy kníže Thurn Taxis „*sobě velice vážil zbytků starých součástí chrámu a s horoucí láskou zasazoval se*

13

14

Obr. 13. Vysoké Mýto, kostel sv. Vavřince po dokončení rekonstrukce a opětovném zařízení kostela, pohled k presbytáři. Foto: autor neznámý, nedatováno, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, fotografická sbírka, př. č. 78/82–13.

Obr. 14. Karel V. Mašek, Architekti rekonstrukce a významné osobnosti, které se o ni zasloužily (zleva: F. Schmoranz st., A. V. Šembera, J. B. Tůma, V. Votrubec, J. Moc-ker, H. Jireček), nástěnná malba na západní stěně jižní lodi kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Foto: autor neznámý, nedatováno, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, fotografická sbírka, př. č. 78/82–15.

run. Podle Zdeňka Wirtha⁸⁸ dosáhly celkové výdaje na rekonstrukci do roku 1911 částky 500 000 K (tj. 250 000 zl.),⁸⁹ a obnova chrámu se tak stala patrně nejnákladnějším projektem v této době městem organizovaným.

Závěr

Stylové obnovy městských chrámů byly široce rozšířeným fenoménem druhé poloviny 19. století nejen v Čechách a v rakousko-uherské monarchii jako celku, ale i v dalších evropských zemích. Jejich výsledek vždy závisel na mnoha faktorech, z nichž k nejvýznamnějším patřily

společensko-politické poměry, v nichž se rekonstrukce uskutečňovala, její organizační a finančně-ekonomické zabezpečení a samozřejmě též výběr architekta schopného takto komplexní stavební akci úspěšně vést.

Děkanský chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě měl to štěstí, že v jeho případě se všechny uvedené předpoklady úspěšné restaurace v duchu dobových představ památkové péče naplnily v míře téměř ideální. Rozsáhlý stavební podnik trvající 36 let, který byl délkou svého trvání, rozsahem, složitostí, vynaloženými prostředky i významem, který mu obyvatelé města přikládali, v kontextu dějin obce i celého regionu výjimečný, se po celou dobu těšil hlubokému zájmu všech tří starostů, kteří se mezi léty 1875–1911 ve funkci vystřídali. Míra jejich angažovanosti ve prospěch obnovy byla mimořádná a lze s jistotou říci, že bez jejich podpory by úspěšné završení celé akce nebylo myslitelné. Toto úsilí směřující k opravě místních středověkých památek (tedy nejen městského kostela), snaha navrátit jim jejich původní monumentalitu a lesk, vyrůstalo ovšem z širokého konsenzu obyvatel ohledně smysluplnosti tohoto konání. Památky představovaly slavnější národní

minulost a jejich oprava vyjadřovala nejen hrdost na ni, ale také snahu bezprostředně na ni navázat. Tento návrat ke kořenům tak měl zároveň přispět k posílení vlastní identity a sebevědomí města a jeho obyvatel v novém, moderním světě.

Za této situace bylo možné nacházet v rozpočtu města, a v pozdějších letech i z dalších zdrojů, dostatečné prostředky pro opravy jednotlivých památek, a především pro finančně nesmírně náročný projekt obnovy kostela sv. Vavřince. I přes příznivé podmínky se ovšem jednalo o neobvykle velkorysý přístup. František Schmoranz starší ve své zprávě z roku 1894 v této

■ Poznámky

o to, aby veškeré staré motivy dle přání p. archit. Mockera zachovány byly". Popis restaurace... (pozn. 23), f. 54.

⁸⁸ Rukopisné poznámky Z. Wirtha na s. 111 v publikaci Z. Wirth (pozn. 29) pocházející z jeho soukromé knihovny převzaté ÚDU AV ČR.

⁸⁹ Například nový hřbitov stál město v 80. letech 50 000 zlatých. Srov. Tomášek (pozn. 4).

Obr. 15. Vysoké Mýto, kostel sv. Vavřince, pohled od severozápadu. Foto: Vlado Bohdan, 2019, ÚDU AV ČR.

souvislosti uvádí: „Uvážil-li se, že obec Vysokomýtská též starobylý kostel svatě Trojice na hřbitově, tři starožitné brány, sochu P. Marie na náměstí a jiné s velikým nákladem v posledních 20 letech restaurovala, musí se každý podiviti, kde k tomu při svém vzorném hospodářství ohromný náklad sehnala, když vedle toho i na všechny národní podniky obětavě přispívala.“⁹⁰

Angažování Františka Schmoranze staršího do čela přestavby chrámu sv. Vavřince dodalo obnově požadovanou kvalitativní úroveň a zároveň umožnilo využít zkušeností z obdobných stavebních akcí realizovaných tímto architektem v Poličce, Chrudimi a Hradci Králové. I když z dnešního pohledu můžeme považovat výsledky zmiňovaných rekonstrukcí za diskutabilní, s tehdejšími teoretickými úvahami v tomto směru byly plně v souladu. Vzhledem k délce stavebních prací ve Vysokém Mýtě můžeme ovšem již v jejich průběhu sledovat postupný posun názorů na vhodnou formu exteriérových i interiérových úprav. Stylová obnova, tak jak ji v případě vysokomýtského chrámu realizoval František Schmoranz starší, byla na přelomu 19. a 20. století vnímána stále více negativně, jako překonaný teoretický model, který stavbám nejen neprospívá, ale přímo škodí. Není tedy divu, že Vratislav Votrubec vyjádřil v roce 1902 svůj názor na Schmoranzovy stavební úpravy kostela slovy: „Pisatel vážil si jeho jako člověka velice, ale litoval kostela vysokomýtského, že se mu dostalo takového oprávnění, jenž historičnosti stavby nešetřil a vlastní výtvary kladl nad starobylý stav prvotní.“⁹¹ Zcela zřejmé je poté pronikání nových myšlenek a přístupů k péči o památky v závěrečné fázi obnovy, při zařizování interiéru kostela v prvních letech 20. století.

Tyto úvahy můžeme patrně ve větší či menší míře vztáhnout i na řadu dalších „venkovských“ měst v Čechách a na Moravě, která velkým nákladem řadu let opravovala své středověké památky, zvláště rozsáhlé gotické kostely. Vzhledem k bohatství dochovaných pramenů a dalších informací o přestavbě vysokomýtského chrámu a jejich širších předpokladech tak může uvedená rekonstrukce sloužit i jako svého druhu referenční zdroj pro výzkum stylových obnov městských kostelů v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, které věrně reflektují složité společensko-ekonomické proměny, kterými naše země v tomto období procházely a jejichž výsledky dodnes zůstávají jednou z nejpůsobivějších připomínek té doby.

15

■ Poznámky

90 Schmoranz st. (pozn. 22).

91 Vratislav Votrubec, Poznámky o kostele sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* 10, 1902, s. 24.

Mgr. KRISTINA UHLÍKOVÁ, Ph.D.
Ústav dějin umění AV ČR
uhlikova@udu.cas.cz

Mgr. JAN UHLÍK, MBA
Ústav památkové péče, FA ČVUT
jan.uhlik@fa.cvut.cz